

מזהירות ליוזמה: הצורך בשינוי מדיניות ישראל מול רוסיה בעקבות 7 באוקטובר

26.06.2024 | יוסף רוזן | written by

פתיח

מאמר זה, שהינו חלק מ"פרויקט ישראל 2.0" בהובלת פרופ' גבי סיבוני ופרופ' קובי מיכאל, מהווה המשך למאמר היסוד בסדרת "האשכול הבינלאומי" אשר סקר את האיומים וההתפתחויות המרכזיות בזירה הבינלאומית כלפי מדינת ישראל בעקבות ה-7 באוקטובר, ומתמקד במשמעויות ובהמלצות באשר למדיניות ישראל מול רוסיה בחלוקה למישור האסטרטגי, המדיני והבילטרלי, תוך התייחסות לנושאי הזירה הצפונית, מבצעי השפעה רוסיים, אנטישמיות, וסוגיות כלכליות-אזרחיות.

מבוא

בשנים האחרונות ניהלה מדינת ישראל מדיניות זהירה מול רוסיה שהתבססה על שני מאמצים משלימים: הראשון, צמצום יכולת ההיזק של רוסיה לאינטרסים האסטרטגיים של מדינת ישראל במישור המדיני בזירה הגלובלית ובמישור המבצעי בזירה הצפונית, בדגש על המב"מ (המערכה בין המלחמות) ומניעת התבססות איראן והציר השיעי על גבול ישראל; השני, קידום יחסים בילטרליים במגוון תחומים על מנת לצמצם מרחבי מחלוקת ולייצר מנופים ומחוות שישרתו את המאמץ הראשון. ברקע למאמצים אלה הלך והתרחב הקרע בין ארה"ב לבין רוסיה, שאתגר את הניסיון של מדינת ישראל לנהל מדיניות זו מול רוסיה.

ברמה הדו-צדדית, ישראל ורוסיה הצליחו בעשור האחרון לקדם ולפתור סוגיות פתוחות רבות שהיו על הפרק, בזכות התקרבות האינטרסים בין המדינות. אולם, ככל שהיקף היחסים בין המדינות התרחב, כך גם גדלה הציפייה הרוסית לתמורות גדולות יותר עבור פעילותה בהקשרי הזירה הצפונית. במקביל, המערכת הישראלית, למרות החשד כלפי הקרמלין ומניעיו, העריכה כי באמצעות נקיטת מדיניות עצמאית מול רוסיה ניתן יהיה לרתום את רוסיה למילוי תפקיד

ההערכה כי רוסיה מייחסת למדינת ישראל נכסיות מסוימת נשענה על כמה מאפיינים: ראשית, קשר היסטורי ותרבותי בין המדינות, המתבסס על הקהילה דוברת הרוסית הגדולה החיה בישראל (כ-1.2 מיליון), והקהילה היהודית ברוסיה, המוערכת ב-150 אלף. [1] שנית, רוסיה השתמשה בנרטיב הניצחון על הנאצים כדי לטפח את ההתקרבות לישראל, וגם כדי לשמש כעלה תאנה בהתנגחותה הקבועה של רוסיה עם המערב בנוגע למאבק באנטישמיות, ולניכוס, שלא לומר שכתוב ההיסטוריה, לצורכי תעמולה פנימיים וחיזוניים. שלישית, העובדה כי ישראל נתפסה ברוסיה כבעלת ברית קרובה של ארצות הברית, אך כזו שאינה מיישרת קו עימה באופן עיוור, יצרה הזדמנות עבור הקרמלין לתקוע טריז בין השתיים, ומבחינת מדינת ישראל הזדמנות למצב עצמה כמגשרת בין המעצמות. בנוסף, לרוסיה היה עניין רב בקידום היחסים הבילטרליים, הן בשל הגישה לשוק מערבי, והן בשל המשמעות הסמלית של עשיית עסקים ומסחר עם בעלת בריתה של ארה"ב. כמו כן, רוסיה שאפה להחזיר לעצמה נכסי כנסייה במחלוקת בשטחי ארץ ישראל. לבסוף, היו במערכת הישראלית גם כאלה שהאמינו כי רוסיה חוששת מיכולת ההיזק של ישראל לאינטרסים הרוסיים בסוריה ובאיראן.

המציאות הגאופוליטית השתנתה והפכה רבים ממאפיינים אלה ללא רלוונטיים כפי שיפורט בהמשך, ועל כן מתחייבים שינויים והתאמות של מדיניות ישראל כלפי רוסיה בכל מישור והיבט של היחסים.

המישור האסטרטגי

רוסיה פלשה לאוקראינה ב-2014 והרחיבה את המלחמה נגדה ב-2022, ולמרות זאת מדינת ישראל המשיכה במדיניותה הזהירה מבלי לנקוט צד במלחמה באופן מובהק. אחד הטיעונים המרכזיים שהושמעו לטובת שימור מדיניות זו היה החשש מפעילות רוסיה נגד ישראל בזירה הצפונית. זהו טיעון שהתעלם מהשינויים הגאופוליטיים בשנים האחרונות.

ראשית, מאז הרחבת המלחמה והפלישה לאוקראינה העמיקה רוסיה את קשריה ותלותה בצפון קוריאה, איראן וסין, באופן ששינה את יחסי הכוחות של רוסיה מול מדינות אלה, בדגש על איראן. רוסיה ואיראן החלו בשיתוף פעולה מבצעי הדוק כבר בזירה הסורית, שכלל שיתוף מודיעין, תיאום מבצעי, הכשרות וסיוע לוגיסטי. [2][3] כיום שיתוף פעולה זה מיושם בהיקף נרחב יותר, כאשר איראן היא מספקיות אמצעי הלחימה המובילות של רוסיה במלחמה באוקראינה, בעיקר כטב"מים, והשתיים גם מתואמות סביב האינטרסים במזרח התיכון [4] מניעת ארכיטקטורה ביטחונית חדשה במזרח התיכון, החלשת הנוכחות האמריקנית, ופגיעה במדינת ישראל. [4]

בנוסף, עיקר המאמצים הצבאיים של רוסיה מופנים לזירת אוקראינה, כולל העברת אמצעים מסוריה לאוקראינה לטובת המשך המלחמה. [5] מגמה זו מהווה הזדמנות עבור מדינת ישראל להרחיב את פעילותה בזירה הצפונית כנגד איראן, לצד העימות המחרף מול חיזבאללה בגבול

לבנון מאז ה-7 באוקטובר. ככל שרוסיה מושקעת ברובה בדונבאס כך איראן חשופה יותר במזרח התיכון, ולמדינת ישראל יש הזדמנות לגבות מחירים ישירים מאיראן.

שלישית, חולשת הממסד הביטחוני ברוסיה, שניצב בשעת מבחן תחת הקדנציה החמישית של פוטין כנשיא, עם מינויים חדשים שצריכים להוכיח עצמם. [6] בשלב זה נראה כי המינויים נועדו להכווין את כלל הפעילות הביטחונית, כולל התעשיות הביטחוניות, לטובת המלחמה באוקראינה, ומדגישים שוב את סדר העדיפויות של הקרמלין. במצב זה ישנו חוסר רצון מובנה לפעול צבאית בזירות משניות, ועל כן שוב מאפשרים לאיראן למלא תפקיד קדמי יותר במזרח התיכון. לצד זאת, התפתחות זו לא תצמצם את מאמצי רוסיה בממדי הסייבר וההשפעה, אלא אף תגביר אותם.

נראה שמאז ה-7 באוקטובר חל שינוי מבורך בגישה הישראלית הזהירה, עם הפסקת הדיווחים הישראליים לרוסיה באמצעות מנגנון מניעת החיכוך והגברת התקיפות נגד מטרות איראניות בסוריה. [7] יש להמשיך בכיוון זה ולנקוט צעדים נוספים:

- מדינת ישראל צריכה לפעול תחת הנחת יסוד כי רוסיה היא יריב ואיום אסטרטגי לביטחון הלאומי של מדינת ישראל, ועל בסיסה לגבש את האסטרטגיה הכוללת להתמודדות עם רוסיה, בדגש על תמיכתה באויבי ישראל.
- לשמור על חופש פעולה לתקיפת מטרות באיראן, כולל בהינתן הגברת ייצוא אמצעי לחימה וטכנולוגיות טילים מרוסיה לאיראן.
- לקיים ערוץ קשר עם הרוסים, לכל הפחות בדרגי עבודה, על מנת להבטיח הבנות מינימליות והעברת מסרים, ובמקביל לשמר שיח ברמה המדינית והאסטרטגית בין מזכיר המועצה לביטחון לאומי של רוסיה לבין ראש המטה לביטחון לאומי בישראל, וכן בין ראשי המדינות על מנת לייצר מדרג של אפשרויות העברת מסרים, תגובה ומרחב הכחשה בין המדינות גם בעיתות משבר.
- להגביר את הקשב והמעקב אחר מבצעי ההשפעה הרוסיים בישראל, תוך שימוש בכלי סייבר ואימוץ רגולציה מתאימה שתיתן מענה לפעילות זו באופן כולל ולא רק בהקשר הרוסי. במסגרת זו, יש גם להגביר את המודעות לתפקידי התקשורת הרוסית והכנסייה האורתודוקסית כסוכנות השפעה. [8]
- להתניע דיאלוג מקצועי ואסטרטגי מול אוקראינה, שיתמקד בשיתוף תורות ושיטות לחימה, בדגש על התמודדות עם כטב"מים תוקפים. בשתי הזירות מופעלים כטב"מים מתוצרת איראן, ומאז הפלישה הרוסית צברה אוקראינה ניסיון רב בהתמודדות מולם.

המישור המדיני

בהיותה חלק מהציר הרדיקלי, ונוכח פעילותה האנטי-ישראלית והאנטישמית בזירה הבינלאומית, מדיניות החוץ של מדינת ישראל צריכה לשקף טוב יותר את עמדתנו כלפי תפקידה של רוסיה מאז ה-7 באוקטובר. לעומת השינוי שחל בקרב מערכת הביטחון הישראלית מול רוסיה, לפחות

בהקשר הזירה הצפונית, שינוי דומה לא התרחש במישור המדיני. על כן מוצע:

- למנוע ככל הניתן מעורבות רוסית ביום שאחרי בעזה, ולא לאפשר לרוסיה לגזור קופון על סיוע בסוגיית החטופים, בסיוע ההומניטרי, בהפסקת אש בין הצדדים, ואף בשיקום, על מנת לא להעניק לה נקודות בזירה הבינלאומית.
- לקדם ביקור של נשיא אוקראינה, זלנסקי, בישראל כדי לעמוד על הדמיון ושילוב האינטרסים בהתמודדות עם ישויות רדיקליות, ובאמצעות זה לחזק את התמיכה הבינלאומית בעמדת ישראל. יש לבחון תמורות אפשריות למהלכי תמיכה של ישראל באוקראינה מצידן של ארה"ב ואירופה.
- בה בעת, אין לכרוך את הסיוע הבינלאומי לישראל בזה שניתן לאוקראינה, ויש להבהיר לרוסיה כי המדיניות החדשה משקפת פרגמטיות ואינטרסים גאופוליטיים, ועל כן עשויה להשתנות בהתאם למהלכי של רוסיה בעתיד בקשר לישראל.
- כמו כן, בעקבות ה-7 באוקטובר, הציפייה מישראל לסייע לאוקראינה ביטחונית אינה בת יישום, אך ראוי להמשיך עם מתן הסיוע ההומניטרי/רפואי, שיתוף מודיעין, ואף לגבש תשתית הסכמית שתאפשר בעתיד שת"פ ביטחוני, זאת כמהלך תגובה סמלי למהלכי רוסיה.

המישור הביטחוני

היחסים הדו-צדדיים בין ישראל לרוסיה הידרדרו במידה ניכרת מאז הרחבת הפלישה הרוסית לאוקראינה ב-2022, וביתר שאת מאז ה-7 באוקטובר. היקף המגעים בין בכירי המדינות הצטמצמו מאוד, וכך גם פרופיל היחסים במכלול התחומים. אולם אף על פי שסוגיות ביטחוניות רבות נמצאות בקיפאון, דווקא למדינת ישראל יש כעת הזדמנות למנף סוגיות אלו לנקיטת יוזמה וגביית מחירים מרוסיה, שעבורה הן בעלות ערך גדול יותר מאשר עבור ישראל, כמפורט בהמשך.

אנטישמיות והקהילה היהודית

מאז ה-7 באוקטובר הגבירו בכירי הקרמלין ושופרותיהם הפצה של תכנים אנטישמיים, תוך ניצול ציני של זיכרון השואה כדי להשוות בין מלחמתה הצודקת של מדינת ישראל לבין מעשי הנאצים, וקידום נרטיב שהפלסטינים הם קורבן לפעולות צבאיות אכזריות ולא מידתיות. השימוש בשואה ובמלחמת העולם השנייה הינו אמצעי שגור ומקובל במסגרת מאמצי ההשפעה של רוסיה. כך, המאבק באנטישמיות לכאורה שימש את רוסיה כתירוץ לפלוש לאוקראינה כדי לבצע מה שכונה בפיהם "דה-נאציפיקציה" של השלטון בקייב, והנשיא (היהודי) של אוקראינה, זלנסקי. [9] באופן טבעי, מי שמשלם את המחיר ונמצא תחת סכנה בשל עליית האנטישמיות ברוסיה, הוא הקהילה היהודית.

למרות הצפי לעלייה מאסיבית מאוקראינה ומרוסיה בעקבות הפלישה הרוסית לאוקראינה, בפועל עלו רק כ-60 אלף יהודים בשנת 2022, רובם מרוסיה (כ-45 אלף). נוכח האנטישמיות

הגואה ברחבי העולם ולא רק ברוסיה בעקבות ה-7 באוקטובר, שוב צף עניין גדול בעידוד עלייה מאסיבית לארץ ישראל. זהו דבר מבורך המגלם את היותה של מדינת ישראל בית לאומי לכל יהודי, אולם לאור הניסיון שנצבר ממשברים קודמים יש להיערך לכך בהתאם. מעבר לכך, מדינת ישראל צריכה לנקוט מהלכים לצמצום היכולת של רוסיה לנצל באופן ציני את נושא האנטישמיות וזיכרון השואה עבור תעמולה.

- בהקשר זה, מוצע לבטל את ההכרה הרשמית של מדינת ישראל ב-9 במאי כיום הניצחון על הנאצים, ובמקום זאת ליישר קו עם מרבית העולם המערבי, שמכיר ב-8 במאי כיום הניצחון של בעלות הברית על הנאצים.
- להמשיך לפעול מול רוסיה בדרישה להכיר ביום השואה הבינלאומי ובהגדרת האנטישמיות המוכרת על ידי IHRA, בין היתר כדי הדגיש את המוסר הכפול של רוסיה ואת תמיכתה באנטישמיות כל עוד אין היא מכירה בהגדרה זו.
- בשיח הדו-צדדי מול רוסיה, לצד ההכרה בתפקיד של הצבא האדום בניצחון על הנאצים, יש להדגיש את התפקיד שיהודים מילאו במסגרת צבא זה, ובה בעת אין להתעלם מהמדיניות השיטתית תחת ברית המועצות נגד יהודים.
- לגנות פומבית המשך גילויי אנטישמיות מצד בכירי הקרמלין, גם כאשר נעשה שימוש בנרטיב זה כנגד אוקראינה.

הסכמים כלכליים-אזרחיים

בין המדינות קיימים כמה הסכמים שנחתמו לאחר הפלישה הרוסית לאוקראינה, ואחרים שעדיין נתונים במשא ומתן, ומומלץ להקפיד את אישורם ויישומם.

- בספטמבר 2023 נחתם הסכם בין המדינות להפקה משותפת של סרטי קולנוע וטלוויזיה. אף שמדובר לכאורה בהסכם תמים בתחום תרבותי, למעשה מדובר בהסכם שתומך במכונת התעמולה הרוסית ועלול לשמש כמרכיב נוסף במאמצי ההשפעה הרוסיים על דעת הקהל בישראל בנוגע למעשי רוסיה באוקראינה. מומלץ להקפיד כל פעילות במסגרת ההסכם.
- יש לבחון מחדש את היקף קווי התעופה בין ישראל לרוסיה, כולל יעדים שאינם מוכרים כמרכזי הקהילה היהודית ברוסיה. למשל, חברת Red Wings הרוסית שפתחה קווי תעופה בין ישראל לבין מחצ'קלה בדאגסטן המוסלמית, לאחר הפלישה לאוקראינה, ואף הודיעה על הגדלת מספר הטיסות לאחר ה-7 באוקטובר. אחת הטיסות בקו זה הייתה מטרה מבחינת המקומיים שרצו לבצע לינץ' בנוסעים מישראל. קו מסוג זה אינו רלוונטי לקהילה היהודית ברוסיה, ומשמש בעיקר אמצעי נוסף למנוע את בידודה של רוסיה מהמערב.[10]
- כמו כן יש לבחון מחדש את משטר הפטור מוויזות בין המדינות, כיוון שבמצב הנוכחי היתרונות שבו אינם משמעותיים. במשך שנים רבות גרם נושא הוויזות לתקריות מול

רוסיה, לאחר שאזרחים רוסים לא הורשו להיכנס לישראל וגורשו בחזרה מחשש לסחר בבני אדם. תקריות אלה הובילו ליחס דומה כלפי אזרחים ישראלים אשר ביקרו ברוסיה. כמו כן, היקף התיירות הצטמצם בעקבות הפלישה הרוסית לאוקראינה. ביטול הפטור יאלץ את התיירים הרוסים המעוניינים לבקר בישראל להצטייד בוויזה מבעוד מועד, וכך כל בדיקות הרקע יבוצעו במדינת המקור ויפחיתו את העומס על בקרי הגבול של רשות ההגירה. במקביל, ניתן לפרסם אזהרת מסע רחבה על רוסיה כדי למנוע מראש התעמרות של הרשויות ברוסיה באזרחים ישראלים, וניצול הגעתם לשטח רוסיה כפי שנעשה במקרה של נעמה יששכר. כמו כן, ביטול הוויזות לא ישפיע על גורמים ממשלתיים, כיוון שבין המדינות בלאו הכי לא קיים פטור מאשרות לנושאי דרכון דיפלומטי.

▪ יש להגביר את הפיקוח על עמידה של חברות ישראליות ברוח הסנקציות המערביות על רוסיה, וכפועל יוצא גם לצמצם את היקף הפעילות של חברות אלה במשק הישראלי.

לבסוף, יש לתת את הדעת גם לתפקיד הכנסייה האורתודוקסית במסגרת פעילות ההשפעה הרוסית בישראל, ובתוך כך גם למאמצי רוסיה להשיב לידיה נכסים ושטחים ברחבי ישראל, דוגמת חצר אלכסנדר. [11] מדינת ישראל צריכה להפוך את היוצרות סביב סוגיות אלה [12] וניתן להוסיף לכך גם את כנסיית גורני בעין כרם, נכסים במגרש הרוסים בירושלים, מגרש בבעלות הפדרציה הרוסית ברחוב המעלות בירושלים, ארנונה על חצר סרגיי [13] ולסכל כל התקדמות בנושאים אלה שתשרת את האינטרס הרוסי. [13]

בעת הנוכחית, היחסים בין ישראל לרוסיה נמצאים בשפל ולא נראה שינוי חיובי באופק, בין היתר בשל שילוב המגמות הגאופוליטיות הבינלאומיות והתנגשות האינטרסים בין ישראל לרוסיה. במצב זה, על ישראל להתחיל באופן הדרגתי בשינויי מדיניות סמליים שעשויים להכאיב לרוסיה בדיוק באותם מקומות שמנוצלים על ידי בזירה הבינלאומית, כפי שנסקר לעיל.

התגובות האפשריות מצד רוסיה למהלכים המוצעים יכולות לבוא לידי ביטוי בכמה אופנים, כאשר התרחיש הסביר ביותר הוא החמרה במישור המדיני ואקטיביות גדולה יותר מצד רוסיה גם במסגרת מועבי"ט והעצרת הכללית כנגד ישראל. אולם, בלאו הכי רוסיה פועלת מאז ה-7 באוקטובר נגד האינטרסים של מדינת ישראל ומקיימת קשרים הדוקים עם חמאס ואיראן. מהלכים צבאיים של רוסיה נגד ישראל אינם סבירים, וגם היכולת הרוסית להגביל את פעולות ישראל בזירה הצפונית אינה כפי שהייתה בעבר בשל המיקוד באוקראינה. עם זאת, כפי שציינת לעיל, פעילות הסייבר נגד ישראל, כולל במבצעי השפעה, ותמיכה רחבה יותר באויבי ישראל עלולה להיות תגובה אפשרית מצד רוסיה להחמרת המדיניות מצד ישראל. כמו כן, הקרמלין יכול להטיל מגבלות נוספות על פעילות ארגונים יהודיים ברוסיה, ולהקשות על ביקורים ברוסיה של קרובי משפחה החיים בישראל.

ככל ששינוי המדיניות יבוצע באופן הדרגתי, כך ניתן יהיה לחוש גם את השינויים בתגובות של רוסיה, ולווסת את שינוי המדיניות באופן שימקסם את התועלת למדינת ישראל על פני העלות

האפשרית. בשורה התחתונה, רוסיה כבר בחרה את הכיוון האסטרטגי שלה, עכשיו הגיע הזמן שגם ישראל תעדכן את הפרדיגמה המנחה שלה.

[1] המכון למדיניות העם היהודי, מדד הדמוגרפיה: יהודים ברוסיה ובאוקראינה. [/https://jppi.org.il/he/aa2022/5.1](https://jppi.org.il/he/aa2022/5.1)

Grajewski Nicole, ***The Evolution of Russian and Iranian cooperation in Syria.*** [2]

<https://www.csis.org/analysis/evolution-russian-and-iranian-cooperation-syria>

Kuhn Anthony, ***Concerns mount as Russia and North Korea commit to a mutual defense pact.*** [3]

<https://www.npr.org/2024/06/20/nx-s1-5011604/leaders-of-russia-and-north-korea-sign-pact-indicating-a-deeper-cooperation>

Rozen Joseph, ***Israel should reevaluate its relations with Russia.*** [4]

<https://blogs.timesofisrael.com/israel-should-reevaluate-its-relations-with-russia>

Fabian Emanuel, ***Russia sends S-300 back home from Syria amid Ukraine invasion, satellite images show.*** [5]

<https://www.timesofisrael.com/russia-sends-s-300-back-home-from-syria-amid-ukraine-invasion-satellite-images-show>

Stoll Hunter, ***Putin's shake-up of Russian military leadership,*** RAND. [6]

<https://rand.org/pubs/commentary/2024/05/putins-shake-up-of-russian-military-leadership.html>

Dagher Sam, ***Israel's fight with Iran proxies in Syria poisons Russia ties.*** [7]

<https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-11-03/israel-russia-ties-worsen-as-it-fights-iran-proxies-in-syria-amid-war-with-hamas>

Rakov Daniel, ***Russian interference in Israel's internal affairs,*** JISS. [8]

<https://jiss.org.il/rakov-russian-interference-in-israels-internal-affairs>

The US State Department: [9]

<https://www.state.gov/disarming-disinformation/to-vilify-ukraine-the-kremlin-resorts-to-antisemitism>

Alterman Owen, ***Anti-Semitic mob targets jews flying into Russia from Israel,*** [10] 124.

<https://www.i24news.tv/en/news/israel/diplomacy/1698613758-anti-semitic-mob-targets-jews-flying-into-russia-from-israel-plane-forced-to-divert>

Grinzaig Avishai, Court cancels Russian gov't ownership of Jerusalem church. [11]
<https://en.globes.co.il/en/article-court-cancels-russian-govt-ownership-of-jerusalem-church-1001404315>

[12] רוזן יוסף, חצר אלכסנדר כסמל ללחץ הרוסי על ממשלת ישראל.
<https://www.zman.co.il/362283/popup>

Levi Hana, ***Russia demands ownership over 3 additional Jerusalem properties.*** [13]
<https://www.jewishpress.com/news/global/russia/russia-demands-ownership-over-3-additional-jerusalem-properties/2022/12/25>